

archival materials, attention was focused on his historical cinema documentation, analysed the interactions of cinema art with the prose and poetry of the artist, and poetic and prose creativity in cinematography M. Vingronovsky.

Key words: sixties, film documentation, film producery, historical documentary film, long-distance film, national-cultural phenomenon, national-centered landmarks.

Стаття надійшла до редколегії
06.08.2018 р.

УДК 94(47+57)«1964/1985»:373

Олександр Левенець

Структура й функціонування радянської шкільної системи виховання в середині 60-х – у першій половині 80-х рр. ХХ ст. (на прикладі загальноосвітніх шкіл Волинської області)

У статті розглянуто питання сутності радянського шкільного виховання. Зроблено спробу коротко схарактеризувати кожен напрям тогочасного шкільного виховання, наведено конкретні приклади, що відбулись у тогочасних школах Волинської області. У статті продемонстровано різні методи виховної роботи. Під час дослідження цієї теми використано широкий спектр історичних джерел та літератури: архівні дані, тогочасну методико-педагогічну літературу, свідчення тогочасних учителів, регіональну періодику та сучасну вітчизняну історіографію з цієї тематики.

Ключові слова: виховання, напрям виховання, виховний процес, школа, учитель, учні, Волинська область.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблематика сутності виховання визначалась і визначається по-різному в різних суспільствах та епохах. Не є винятком і радянський етап вітчизняної історії, де виховний процес ретельно контролювався владними інституціями й був, певною мірою, залежним від них.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Цю проблематику досить добре досліджено в науковій літературі на загальноукраїнському рівні, оскільки її вивченням займались історики освіти та педагогічно-науковці, зокрема О. Адаменко, Л. Березівська, К. Богатирчук [1], Т. Денисюк, М. Єпіхіна, Н. Калініченко, В. Курило, Г. Лях, І. Прокоп [26], Н. Степаненко й ін. Проте на регіональному рівні ця тема потребує подальшого розгляду. Не є винятком і Волинська область, де окремі аспекти цієї тематика лише частково відображено в деяких публікаціях І. Пхиденка та Г. Романчук.

Ураховуючи сучасне реформування української школи, історики освіти та педагоги ставлять важливе завдання – дослідження освітньо-виховних систем і традицій минулого, їх аналіз на практичність та результативність. **Мета** цієї статті – ознайомлення читача з основами радянської шкільної системи виховання учнів задля отримання знань про особливості тогочасного шкільного виховання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У жовтні 1964 р. в СРСР відбулася зміна партійно-державного керівництва, що вплинуло не лише на політичну ситуацію в державі, а й відобразилось у виховному процесі ЗОШ союзних республік й УРСР зокрема. Зауважимо, що після приходу до влади Л. Брежнєва партійне керівництво Радянського Союзу поставило особливо важливе (для СРСР) завдання перед радянськими педагогами – виховати покоління епохи «розвинутого соціалізму». Уже в 1965 р. у школах усіх областей УРСР відбулися масові перевірки виховної роботи, які засвідчили певні недоліки тогочасного шкільного виховання. Педагогам-методистам доручено вдосконалити наявну систему виховання й долучити до неї нові напрями та компоненти виховання [8, арк. 59–61]. Радянська система виховання в основному зорієнтована на те, аби виховати «радянську людину» з усіма її особливостями і якостями [26]. Вона включала сім напрямів шкільного виховання: комуністичне виховання, атеїстичне, ідейно-моральне, інтелектуальне, естетичне, трудове й фізичне виховання [25, с. 477; 32].

Чи не найважливішим для радянської влади напрямом виховної роботи в школах було комуністичне виховання – цілеспрямований і багатосторонній процес формування активних «будівників комунізму». Цей напрям передбачав виконання низки завдань: вироблення марксистсько-ленінського світогляду у свідомості школярів, перетворення норм комуністичної моралі в особисті переконання й правила повсякденної поведінки, усебічний ідейно-політичний розвиток вихованця, формування у свідомості людини розуміння про комуністичні ідеали [21]. Тобто формування «радянської людини» з притаманним для неї усвідомленням керівної ролі КПРС, чітке розуміння того, що марксистсько-ленінська ідеологія є єдиною правильною теорією розвитку суспільства. Комуністичне виховання – це, по суті, нав'язування учням ідейно-політичних (комуністичних) догм, правил, комуністичних принципів і переконань, які суттєво впливали на процес формування так званої «радянської людини», а саме забезпечували її політичну складову й формували політичну свідомість вихованця [25, с. 125–132]. Методика проведення комуністичного виховання була різноманітною. Для реалізації цього напряму виховання, згідно з методичними рекомендаціями, передбачено три основні методи: 1) дидактичний – проведення комуністичного виховання в поєднанні з викладанням окремих шкільних предметів. Найчастіше відбувалося на уроках історії, суспільствознавства, російської мови й літератури; 2) у процесі проведення шкільних виховних заходів – виховних годин на відповідні теми, відзначення загальнодержавних комуністичних ювілеїв (у 1965 р. – 20-ліття перемоги у Великій вітчизняній війні 1941–1945 рр., у 1967 р. – 50-ліття Великої Жовтневої соціалістичної революції [13, арк. 83], у 1969 р. – у школах області проводили виховну роботу й відзначали 30-річчя воз'єднання Західної України з УРСР під загальним девізом «Під прапором Леніна розквітає Радянська Волинь» [15, арк. 89], у 1970 р. – 100-річчя від дня народження В. Леніна, у 1972 р. – 50-ліття СРСР, у 1975 р. – 30-ліття перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр., у 1985 р. – 40-річчя перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.). Також у тодішніх школах Волині часто проводили виховні заходи (вечори зустрічі, бесіди-диспути тощо), на які запрошували «старих комуністів»: членів КПЗУ, учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції, Громадянської війни 1917–1921 рр., Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр., передових ударників соціалістичної праці й ін. Це робилося для того, аби учні мали змогу послухати розповіді про героїчні вчинки, віддану працю, самопожертву на благо Радянського Союзу та КПРС. Таких людей ставили в приклад для наслідування тогочасній учнівській молоді [13, арк. 83] у процесі проведення позашкільної виховної роботи. У цей час задля реалізації комуністичного виховання методами позашкільної виховної роботи популярними стали екскурсійні поїздки школярів до місць бойової слави, міст-героїв, до визначних історичних і пам'ятних місць. Такий вид позашкільної виховної роботи, на думку радянських методистів, мав остаточно закріпити комуністичні переконання, здобуті в школі. Особливо часто й масово учні шкіл північних районів Волинської області здійснювали екскурсії в Брестську фортецю (м. Брест БРСР), оскільки це було географічно близько. Найпопулярнішими напрямками екскурсійних поїздок були Брест, Рига, Київ, Москва, Ленінград [9, арк. 81]. Досить часто такі поїздки у 80-х роках минулого століття влаштовувалися для школярів Горохівського р-ну. Наприклад, учні Мирненської СШ їздили в Київ на екскурсію, Пустомитівської ВШ – у Ленінград і Севастополь [30], для дітей Вільхівської ВШ влаштовано екскурсійну поїздку в Москву [31].

Не менш важливим напрямом виховання в тогочасних школах було атеїстичне [25, с. 136–138]. Методи проведення атеїстичного виховання майже ідентичні з комуністичним. Найбільш цікаве здійснення атеїстичного виховання дидактичним способом. Для цього радянські методисти розробляли конкретно-дидактичні прийоми атеїстичного виховання, тобто здійснення атеїстичного виховання відбувалося паралельно із засвоєнням учнями навчального матеріалу на уроках, найчастіше із мови, літератури, історії, хімії, фізики й біології. Розглянемо один із конкретно-дидактичних прийомів атеїстичного виховання на уроці української мови. У 1978/1979 н. р. на уроках української мови в початкових класах Глухівської СШ Старовижівського р-ну учні, вивчаючи український фольклор, розглядали прислів'я та приказки антирелігійного характеру, як-от: «У попа очі завидющі, а руки загрибущі», «Піп та дяк звикли жити надурняк», «Темнота народу – попові джерело доходу» [19, с. 3]. Також часто проводили виховні години на антирелігійну тематику, відповідні бесіди з учнями тощо [28; 30; 31; 32].

Ідейно-моральне виховання – це збірна назва одного з найширших і найважливіших напрямів тогочасного виховання. Його можна розділити на два складові умовні компоненти – «державні ідеї» й «норми моралі». Ці два компоненти тісно пов'язані між собою та виконували єдину функцію – формування ідейно-моральної сторони «радянської людини». Перший компонент цього напряму

передбачав закріплення у свідомості вихованців (учнів) тих ідей і цінностей, які пропагувала влада. До таких належали патріотизм, інтернаціоналізм, демократія [25, с. 162–165, 170–171; 33, с. 24–39]. Цікавою була ідея патріотизму в радянській системі виховання. Поняття «патріотизм» тотожне словосполученню «радянський патріотизм». Проте, за словами тогочасного позаштатного інспектора Луцького районного відділу народної освіти Н. Троць, «[...] український патріотизм, не виокремлювався, але завжди, щоб це не було так виразно, ту любов до України ми дітям намагались прищепити» [32]. Патріотизм виховували в учнів різними методами та прийомами (відповідні виховні години, виховні заходи, дитяча література, під час вивчення уроків історії, мови й літератури, мистецьких предметів тощо) [28; 30; 31; 32].

Цікавими були й педагогічні прийоми формування ідей інтернаціоналізму у свідомості школярів. Наприклад, у с. Павловичі Локачинського р-ну весною в 1967 р. учні місцевої школи в пришкільному квітнику сіяли квіти, насіння яких отримали від школярів із Риги (ЛРСР) [10, арк. 50–51]. Ідеї інтернаціоналізму плекали й методами позашкільного виховання. У 1965/1966 н. р. учні Ковельської СШ № 4 відвідали Москву й побували на одному з усесоюзних учнівських зібрань. Особливість його полягала в тому, що з учнями бесіди вели син радянського партійного діяча Ф. Сергєєва (парт. кличка – «Артем») – А. Сергєєв із дружиною, яка доводилася донькою Генерального секретаря КП Іспанії Долорес Ібаррурі. Цей виховний захід одночасно поєднував у собі виховання інтернаціоналізму, патріотизму й сприяв інтелектуальному вихованню [14, арк. 8]. Також один із прийомів виховання інтернаціоналізму – це листування. Учителі заохочували листування школярів із дітьми інших союзних республік і навіть країн соціалістичного табору. Учні Іваничівської СШ листувалися з учнями Болгарії, Югославії, Угорщини, Румунії, Польщі [16, арк. 4]. У 1969/1970 н. р. діти з Чаруківської СШ Луцького р-ну листувалися зі школярами Таллінна (ЕРСР), Донбасу, учнями шкіл Московської області, а також ГРСР і Польщі [17, арк. 8–9]. Особливо поширені учнівські листування стали у 80-х рр. ХХ ст. Ці заходи влаштовувалися для того, аби учні краще засвоювали ідею братерства, спорідненості з іншими народами СРСР і соціалістичними народами Південно-Східної Європи. Щодо ідей демократії, то вони в основному практикувалися на виборах та голосуваннях під час зібрань і засідань учнівських зборів, товариств, конференцій тощо [28; 30; 31; 32].

До другого компонента цього напрямку виховання належали загальнолюдські норми моралі: ідея миру, дружби, злагоди, гуманізм в усіх його проявах, повага до старших, любов, чуйність, доброта, милосердя, безкорисливість, прийнятні й шановані загальнолюдські манери поведінки, совісність тощо. Ці загальнолюдські якості прищеплювалися учням різними способами: під час проведення виховних бесід, загальношкільних виховних заходів, у процесі вивчення творів художньої літератури на уроках української та російської літератури, мови, історії, суспільствознавства тощо [28; 30; 31; 32]. Також до цього напрямку виховання радянські педагоги відносили ідеї про здоровий спосіб життя [25, с. 153–159]. У середині 80-х рр. ХХ ст. сюди долучається й екологічне виховання [25, с. 171–172]. За словами тогочасних учителів, цей напрям виховання проводився добре та результативно [28; 30; 31; 32]. Серед шкіл районів хорошу роботу демонстрували педагогічні колективи Маневицької, Старочарторийської, Колківської СШ і Куклівської та Прилісненської ВШ Маневицького р-ну [3, с. 3], Бужанківської ВШ Іваничівського р-ну [22, с. 4], Горохівської СШ імені І. Франка [34, с. 3] й ін.

Радянською системою виховання передбачено інтелектуальне виховання. Розвиток інтелектуальних здібностей школярів відбувався завдяки вивченню блоків шкільних предметів: гуманітарний блок (українська мова й література, російська мова та література, іноземна мова, історія, суспільствознавство тощо), природничий (біологія, хімія, географія), блок точних наук (алгебра, геометрія, фізика, креслення), блок мистецьких предметів (музика, співи, образотворче мистецтво). Тогочасна система освіти передбачала можливість поглибленого вивчення конкретних предметів, а отже – і поглиблене інтелектуальне виховання, наприклад поглиблене вивчення іноземних мов, хоча на практиці така можливість була доступною лише деяким учням м. Луцька, м. Ковеля, смт Іваничі [23, с. 53–59]. Проте навіть в окремих сільських школах існували гуртки або клуби, які об'єднували обдарованих дітей задля поглибленого вивчення певного предмета. Так, на початку 70-х рр. ХХ ст. при Романівській СШ Луцького р-ну існував Клуб любителів фізики, до якого входили учні старших класів, які цікавилися фізикою. У ньому працювало декілька секцій: радіотехнічна, автомобільна й фотографічна. Учні під керівництвом учителя-фізика О. Савоша проводили елементарні досліди з фізики [27, с. 2]. Завдяки комплексному викладанню шкільних предметів із різних дидактичних блоків й відбувався процес усебічного інтелектуального розвитку особистості [28; 30; 31; 32].

Важливим напрямом радянської системи виховання було трудове виховання. Оскільки в СРСР існував культ праці, то й не дивно, що введено окремий напрям виховної роботи. Трудове виховання – це напрям виховання, який передбачав цілеспрямований процес формування в дітей трудових навичок і вмій, поваги до праці дорослих, звички до трудової діяльності [1, с. 278–282]. Трудове виховання проводили як у сільських школах, так і в міських, але в сільських – набагато інтенсивніше й результативніше. Трудове виховання учнів ЗОШ відбувалося як в урочний час – дидактичними методами (у ході уроків трудового навчання), так і в позаурочний [25, с. 178–198]. На уроках трудового навчання учні займалися елементарною трудовою діяльністю, яка полягала у виготовленні власними руками певних речей. Досить часто в школах уроки трудового навчання проводилися роздільно – хлопці й дівчата окремо. Найчастіше хлопці вчилися виготовляти дрібні речі домашнього вжитку (стілці, віники, дерев'яні підставки, рамки для фото тощо). На уроках трудового навчання в шкільних майстернях хлопці вивчали роботу верстатів (зазвичай деревообробних, металообробних, а також роботу двигунів). Дівчата на уроках трудового навчання вчилися шити, вишивати, кроїти тканину, в'язати, а також освоювали найпростішу кулінарну справу. У шкільних майстернях часто школярки вивчали роботу швейних машин [28; 30; 31; 32].

Цікавою була робота з трудового виховання в позаурочний час. У зазначений час при школах утримувалися малі підсобні господарства, при яких школярі отримували відповідні знання та на практиці їх застосовували. Найчастіше при таких господарствах утримували й розводили кроликів. Наприклад, у 1964 р. в Горохівському р-ні І місце серед шкіл району з розведення кроликів зайняла Борочиченська ВШ, II – Довгівська ВШ, III – Пустомитівська. Серед шкіл Ковельського р-ну найкращі результати продемонстрували Вербичанська та Колодяжненська ВШ [6, арк. 99–100]. Інколи діти відвідували виробничі підприємства та установи, де знайомилися з особливостями роботи різних професій. Так, учні 6-го класу Торчинської СШ Луцького р-ну у квітні 1972 р. побували на побутовому швейному комбінаті, де закрійник продемонстрував дітям, як правильно кроїти й шити одяг [2, с. 4].

Також для проведення трудового виховання часто влаштовувалися різноманітні трудові заходи. Серед них – «суботники» та «недільники», на які учнів збирали в суботу або неділю для прибирання шкільних клумб, обробітку присадибних ділянок, роботи на шкільних овочевих грядках або для допомоги під час збору врожаю (переважно картоплі) місцевим тогочасним колгоспам. Така практика була поширена фактично у всіх сільських школах області [28; 30; 31; 32]. Учні часто залучали до проведення ремонтів у школі, облаштування пришкільних територій. Так, у Сенкевичівській СШ Горохівського р-ну учні в березні 1966 р. під час учнівського недільника працювали на будівництві майданчика для ручного м'яча й тенісного корту, а також збирали металобрухт [24, с. 3].

Бувало й таке, що заходи трудового виховання збігалися із заходами атеїстичного виховання, у такому випадку це робилося головним чином для атеїстичного виховання. Ця практика поєднання влаштовувалася спеціально. Наприклад, у с. Жидичин Ківерцівського р-ну, аби учні не відвідали Службу Божу, змушені були перебирати картоплю в колгоспному господарстві [31].

Провідними школами в області з трудового виховання вважалися ті, які паралельно надавали загальну середню освіту з професійно-технічною [18, арк. 3]. Із початку 70-х рр. ХХ ст. до переліку таких шкіл належали Горохівська СШ, Лобачівська СШ Горохівського р-ну, Ківерцівська СШ № 1, Цуманська СШ Ківерцівського р-ну, Головнянська СШ Любомльського р-ну та ін. [7, арк. 53].

У 1984 р. у зв'язку з освітньою реформою трудове виховання посилювалося, збільшилася кількість заходів, які сприяли цьому напрямку виховання. Після 1984 р. фактично весь вересень відведено трудовому вихованню в школах сільської місцевості – учні працювали на колгоспних полях. У міських школах збільшилася кількість уроків трудового навчання [20, с. 2].

Естетичне виховання – це процес формування цілісного сприйняття й правильного розуміння прекрасного в мистецтві та дійсності. Цей напрям виховання теж передбачено для школярів загально-освітніх шкіл радянського часу. Форми проведення естетичного виховання такі: 1) дидактична (на уроках української й російської літератур, історії, музики, образотворчого мистецтва тощо); 2) під час проведення класних виховних заходів (зазвичай виховних годин на відповідні теми); 3) під час проведення загальношкільних виховних заходів, а також під час проведення загальношкільних свят, виступів шкільних колективів художньої самодіяльності, художніх, драматичних і вокальних гуртків дитячої творчості тощо; 4) у ході проведення позашкільної виховної роботи з естетичного виховання. До цієї форми проведення належать музейні екскурсії, туристичні походи, учнівські походи в театр, кіно тощо

[25, с. 199–212]. Такий напрям виховної роботи на високому рівні й у різних формах проводили педагоги міських шкіл, особливо шкіл м. Луцька, оскільки тут було більше можливостей повести учнів в театр, кіно, музей тощо. Учнів сільських шкіл, певною мірою, обділено виховними заходами з цього напрямку виховання. Особливо мало позашкільних заходів з естетичного виховання проводили в сільських восьмирічних школах у другій половині 60-х рр. ХХ ст. Це зумовлено слабкою матеріально-технічною базою сільських восьмирічок, географічним віддаленням сіл від міст. Проте з часом, завдяки допомозі з боку колгоспів для сільських учнів, приблизно із середини 70-х рр. ХХ ст. влаштовувалися частіше екскурсійні поїздки до визначних місць, у театри, музеї тощо.

Щодо сільських закладів культури (будинки культури, бібліотеки й музеї), то вони теж брали певну участь у позашкільному естетичному вихованні сільської молоді. Діти грали у виставах при будинках культури, користувалися сільськими бібліотеками та відвідували музеї. У 1966 р. відкрито невеликий краєзнавчий музей в с. Любитів Ковельського р-ну. Учителі місцевої школи використовували експозиції цього музею задля навчання та виховання, у тому числі й естетичного [3, с. 4]. Також досить активно з виховною метою використовували краєзнавчий музей в смт Торчин. Його часто відвідували учні навколишніх сіл [5, с. 2].

Радянською системою виховання передбачено й фізичне виховання – система соціально-педагогічних заходів, спрямована на зміцнення здоров'я та загартовування організму людини. Фізичне виховання учнів тогочасних ЗОШ переважно здійснювалося на уроках фізичної культури, а також на загальношкільних і міжшкільних заходах фізичного виховання – спортивні змагання, естафети, турніри тощо [25, с. 213–220]. За висновками інспекторів Волинського обласного відділу народної освіти, фізичне виховання школярів області в середині 60-х рр. ХХ ст. проводилося на низькому рівні. Передусім, це пов'язано з незадовільною матеріально-технічною базою тогочасних шкіл, а саме з відсутністю в них спортивних залів, необхідного навчально-спортивного обладнання тощо. Відповідно до рішення Ради з народної освіти при Волинському обласному відділі народної освіти від 5 серпня 1966 р. «Про стан і заходи щодо поліпшення фізичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл області» проведено низку заходів, які мали покращити проведення цього напрямку виховання [11, арк. 66]. До них належать: 1) покращення якості складу вчителів та підвищення їхньої фахової кваліфікації; 2) зміцнення матеріально-технічної бази для фізичного виховання; 3) поліпшення методичної роботи в школах області. Певною мірою ці заходи покращили роботу з фізичного виховання, проте все ще залишалася найважливіша проблема – відсутність у школах спортивних залів. Друга половина 70-х – 80-ті рр. ХХ ст. – це час інтенсивного будівництва приміщень для шкіл, у яких передбачено спортивні зали. Отож, проблема поступово розв'язувалась і проведення фізичного виховання з часом, покращувалося [12, арк. 71–73].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, як ми бачимо, радянська шкільна система виховання в середині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. була багатогранною та передбачала сім напрямів виховання. Структура і сутність тогочасного виховання певною мірою залежали від владних інституцій, які контролювали виховний процес у ЗОШ. Методи й форми проведення виховних робіт також були різноманітні та передбачали широкий спектр педагогічно-виховних дій.

У сучасному українському суспільстві багато речей із прикметником «радянський» сприймаються негативно, вороже, як те, що не заслуговує уваги. Проте це не зовсім так. Звичайно, радянська система виховання мала низку негативних рис – комуністичне й атеїстичне виховання, – але разом із тим можна відзначити й перелік позитивних рис виховання: ідея миру, дружби, злагоди, гуманізм в усіх його проявах, повага до старших, любов, чуйність, доброта, милосердя, безкорисливість, прийнятні й шановані загальнолюдські манери поведінки, совісність тощо.

Джерела та літератури

1. Богатирчук К. О. Трудове профільне навчання учнівської молоді в Україні 60–80-ті рр. ХХ ст. *Науковий вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2016. Вип. 46. С. 278–282.
2. Бондарчук Л. Урок дає майстер. *Слава праці*. 1972. 22 квіт. С. 4.
3. Вельма М. Любитівський краєзнавчий. *Прапор Леніна*. 1966. 16 серп. С. 4.
4. Виховувати гідну заміну – святий обов'язок школи. З січневої наради вчителів. *Зоря комунізму*. 1968. 6 січ. С. 3.
5. Гуртовий Г. Музей і школа. *Слава праці*. 1970. 25 серп. С. 2.
6. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 672. Арк. 99–100.
7. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 729. Арк. 53.
8. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 765. Арк. 59–61.

9. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 767. Арк. 81.
10. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 782. Арк. 50–51.
11. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 782. Арк. 66.
12. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 782. Арк. 71–73.
13. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 782. Арк. 83.
14. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 807. Арк. 8.
15. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 1162. Арк. 89.
16. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 1168. Арк. 4.
17. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 1168. Арк. 8–9.
18. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 1258. Арк. 3.
19. Димарчук Н. Виховуємо атеїстів. *Сільські новини*. 1979. 3 лют. С. 3.
20. Захарчук П. Труд виховує людину. *Радянська Волинь*. 1984. 16 берез. С. 2.
21. Комуністичне виховання. *Leksika.com.ua*. URL: http://leksika.com.ua/18741103/ure/komunistichne_vihovannya. (дата звернення: 21.08.2018).
22. Корзюнок М. Чужі яблука. *Колос*. 1973. 10 січ. С. 4.
23. Левенець О. М. Викладання іноземних мов у спеціалізованих лінгвістичних класах загальноосвітніх навчальних закладах Волинської області у середині 60-х рр. ХХ ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні відносини»*. Ужгород, 2018. № 3. С. 53–59.
24. Панасюк В. Учнівські недільники. *Будівник комунізму*. 1966. 31 берез. С. 3.
25. Педагогика: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Ю. К. Бабанский, В. А. Сластенин, Н. А. Сорокин и др.; под ред. Ю. К. Бабанского. 2-е изд., доп. и перераб. Москва: Просвещение, 1988. 479 с.
26. Прокоп І. Історико-педагогічний аналіз мети виховання у радянській школі 1950–1980-х рр. *Мета виховання у радянській школі*. URL: <https://docviewer.yandex.ua/view>. (дата звернення: 28.08.2018).
27. Савош О. Розвивати технічну творчість. *Слава праці*. 1970. 25 серп. С. 2.
28. Свідчення Гришук Ангеліни Іванівни, 1949 р. н., прож. с. Вільхівка Горохівський р-н Волинська обл., запис від 08.07.2018 р.
29. Свідчення Демко Людмили Олександрівни, 1950 р. н., прож. с. Зеленолужне Горохівський р-н Волинська обл., запис від 15.01.2018 р.
30. Свідчення Клехи Світлани Степанівни, 1954 р. н., прож. с. Вільхівка Горохівський р-н Волинська обл., запис від 12.08.2018 р.
31. Свідчення Ковальчук Олесі Григорівни, 1942 р. н., прож. с. Жидичин Ківерцівський р-н Волинська обл., запис від 21.02.2018 р.
32. Свідчення Троць Ніни Тимофіївни, 1935 р. н., прож. с. Буяни Луцький р-н Волинська обл., запис від 05.07.2018 р.
33. Сухомлинский В. А. Методика воспитания коллектива. Москва: Просвещение, 1981. 192 с.
34. Фещак В. Виховання дітей – справа всієї громадськості. *Будівник комунізму*. 1966. 22 січ. С. 3.

Александр Левенец. Структура и функционирования советской школьной системы воспитания в середине 60-х – первой половине 80-х гг. ХХ в. (на примере общеобразовательных школ Волинской области). В статье рассматривается вопрос о сущности советского школьного воспитания. Автор пытается дать краткую характеристику каждому направлению тогдашнего школьного воспитания, приводит конкретные примеры, которые произошли в тогдашних школах Волинской области. Демонстрируются различные методы воспитательной работы. При исследовании этой темы использован широкий спектр исторических источников и литературы: архивные данные, методико-педагогическая литература, свидетельство тогдашних учителей, региональная периодика и современная отечественная историография по этой тематике.

Ключевые слова: воспитание, направление воспитания, воспитательный процесс, школа, учитель, ученики, Волинская область.

Oleksandr Levenets. Structure and Functioning of the Soviet School System of Upbringing in the Middle of the 60's – the First Half of the 80's of the XX Century (for Examples of General Learning Schools of the Volyn Region). The article deals with the essence of the Soviet school upbringing. The author tries to give a brief description of each direction of the time school upbringing, gives concrete examples, which took place in the then schools of Volyn region. The article demonstrates various methods of educational work. In the study of this topic, a wide range of historical sources and literature was used: archival data, of that time methodical-pedagogical literature, evidence teachers of that time, regional periodicals and contemporary domestic historiography on this subject.

Key words: upbringing, direction of upbringing, upbringing process, school, teacher, pupils, Volyn region.

Стаття надійшла до редколегії
08.09.2018 р.